

MIROSLAV KRLEŽA NYOLCVANÉVES

Jugoszláviában nemrég ünnepelték a Jugoszláv Lexikográfiai Intézetet és vezetőjét, Miroszlav Krležát abból az alkalomból, hogy megjelent az új, eddig elérhetetlennek tűnő teljességű jugoszláv enciklopédia utolsó kötete. Mind az intézet, mind maga Krleža magas kitüntetésben részesült. Ez a hír juttatta eszembe egy évekkal ezelőtti beszélgetésemet az egyik, ugyancsak ott dolgozó jugoszláv íróval. „Nem kár Krležának ideje jó részét erre a lexikográfiai munkára fordítania? — kérdeztem. — Hiszen azt mesélik, hogy egyetlen sor, egy betű sem jelenik meg anélkül, hogy ő át ne nézte volna...” — „Igen, valóban nagy kár... — mondta elgondolkozva. — De hát mi lenne az intézettel s a munkánkkal Krleža nélkül?”

Igaz, az intézet nagyon fontos munkát végez, és szinte azt mondhatnók, hős teljesítmény a Krležáé, dehát az irodalom... Igen, az irodalom. Jugoszláviában már januárban megkezdték a nagy író születésnapjának ünneplését — Krleža 1973. július 7-én tölti be nyolcvanadik életévét. És fáradhatatlanul dolgozik. A Lexikográfiai Intézetben, és azonfelül mint költő, színpadi szerző, prózaíró, esszéista, tanulmányok és útleírások írója, publicista, nem is szőva mindenkori, aktív és következetes részvételéről a közéletben. Valóban bámulatos, hogy ez a nagy ember, ez a nagy író a kultúra és a közélet szolgálatában mennyit teljesített és teljesít. Újsághírekből tudjuk, hogy nyomdában van *Zászlók* című hatalmas regényének ötödik kötete, és nyomdakészen várja már sorát a hatodik kötet is. Tavaly a zágrábi *Forum*, az Akadémia irodalmi és művészeti folyóirata sorozatban közölte az 1967—1968-as és az 1942—1943-as naplótöredékeit, amely egyébként annyira izgalmas olvasmány, hogy egy fiatal zágrábi író, akit ittjártakor megkérdeztem, mi újság Zágrábban, így válaszolt: „Hát nem olvassa a *Forumot*? Nem látta Krleža naplójegyzeteit?” Más szóval: ez volt Zágrábban az elmúlt esztendő legnagyobb szenzációja. Az idei 1—2. számban megjelentek az 1958-as, a 3.-ban pedig az 1968-as évi kiegészítések, valamint az 1969-es naplótöredékek.

Jó néhány éve már, hogy Krležát külföldön is olvassák. És — ami különösen képpen figyelemreméltó — éppen Krležát, aki tudvalevőleg idestova hatvan éve kifejezetten baloldali világnézetű, és ötvenöt éve nevezi magát leninista meggyőződésű írónak. Mint ilyen éppen ő volt a legnagyobb hatással a későbbi jugoszláv irodalom fejlődésére — jó néhány írónemzedék dicsekedhet azzal, hogy krležianus. Politikailag pedig éppen *Krležának köszönhető, hogy olyan sok értelmiségi csatlakozott a jugoszláv népfelszabadító mozgalomhoz*. Olyan realista Krleža, aki sohasem lépi túl a racionális határait, a felfoghatóság határait, bár ugyanakkor az írott szó mágusa is, bármiről és bármit ír, sosem hagyja nyugton olvasóját: gondolkozásra, a gondolat továbbbszövésére készíti.

Hogy világirodalmilag hogyan helyezik el? Mindenesetre a ma élő írók legnagyobbjai sorában. Íme, néhány szemelvény nyugati lapokból: „A nálunk ismert írók közül, akikkel összehasonlítva helyezhetjük el Krležát — azt az író, aki tulajdonképpen senkire sem emlékeztet —, Sartre-t említhetjük az *Undor*, Céline-t az *Utazás az éjszaka mélyére* című műveikkel, Bernanost és Samuel Beckettet, Henry Millert és Proustot” — írja 1956-ban a párizsi *Libération*. — „Akárcsak az ő műveik, a Krležáé is azok közé tartozik, amelyek mintegy sokkoló hatásúak, úgy hatnak, mint egy ütés a *plexus solarisba*. Krležát olvasva először is 36 viaszgyertya fénycáprázatja el szemünket úgy, hogy megtanorodunk...” Az 1965-ös zürichi *Die Weltwoche* szerint: „Krleža vezértémája az értelmiség elemzése a szellemi válságok és a hűbéri-kispolgári civilizáció felbomlása idején. Megbélyegzi a fasiszta és a hasonló típusú diktatúrákat, a háborút, a társadalmi elnyomást és a nacionalizmus kilengéseit...” A berlini *Rias* többek között ezeket írja 1965-ben: „Krleža a kötekedés nagyszerű tűzijátékát lobbantja fel az emberi gyávaság és ostobaság ellen.” A bécsi *Wochenpresse* szerint (1965): „Krleža, a jugoszláv irodalom óriása, nyugodtan állítható a világirodalom bármely nagysága mellé, legyen az Bernanos, Beckett, Sartre vagy Miller...” A párizsi *Le Figaro Littéraire* szerint (1970): „Krleža műve a Gogolé és a Kafkái mellé állítható; Krleža is jeleplezi, ostorozza a polgári élet ocsmányságait. Nagyszabású regényíró.” És a párizsi *Combat* (1972): „Gazdagság tekintetében Krleža életműve túllép a szláv irodalmak

körén, internacionális, de mondhatjuk úgy is, hogy internacionalista kontextusba kívánkozik. Így vélekednek róla, anélkül hogy megemlítenék rövidebb prózai munkáit, költészetét, esszéit, színpadi műveit — hiszen rég megállapított tény, hogy regényei voltaképp hatalmas drámák, de olyanok, amilyeneket színpadon teljes erejükben visszaadni nem is lehet.“

Krleža esküdt ellensége mindennek, ami alantas, ami hazugság, frázis, ostobaság, közöny, provincializmus, szellemi tunyaság. Rendkívül lobbanékony vérmérsékletű, mégis mindig érvel, és minden szavának, mondatának, művének megvan a miértje. „Zászlók című regénye — idézem egyik méltatóját — a horvát társadalom képét mutatja be az első világháború előtti, alatti és utáni időkben. Szembe kerülve különböző emberi sorsokkal, leszámol egy társadalom tévelygéseivel, kezdve az »ezeréves horvát hazugságon«, saját illúzióival is, amelyeket még kora ifjúsága idején elvesztett; Krleža a Zászlókban nagy összefoglalását adja mindannak, amit napjainkig mondott és írt a maga, de nemcsak a maga népe, hanem az összes jugoszláv népek történelmi sorsáról. Jóllehet a regény még befejezésre vár, mert még nem sorakoztatta fel a végleges érveket azokról a kérdésekről, amelyek szerzőjét foglalkoztatják, keletkezése máris kultúránk legjelentősebb dátumainak egyike... A Zászlók arról szól, hogy milyenek voltunk, válságainkról és dilemmáinkról, összeomlásunkról és csalódásainkról... Regényében Krleža felfedi a mai ember minden vívódását, rámutat a körülményekre, amelyek az egyének csodójét, pusztulásukat és vereségüket előidézik. Az egész könyv egyfajta dialógus a fellázadt és a legyőzött ember között, és története annak, miként lesz legyőzötté a lázadó. Ami letöri és legyőzi ezeket az embereket — maga Krleža is ezt mondaná: a provinciális viszonyok, a mi pannón sarunk, amelynek Krleža világszemléletében végtelenül szimbolikus a jelentősége, és mindaz, ami ezt a provinciát még inkább provinciává teszi, az a sár, amelyben minden elrothad és szétesik. A Zászlók mind képeinek szuggesztív erejével, mind a kifejezés művésziességével humánus kiáltás mindezen körülmények ellen, és egy egész életszemlélet erőteljes tagadása.“ Persze, nem kevesen voltak, akiket megmosolyogtatott az az optimizmus, amellyel a hetvenéves alkotó kijelentette, hogy regényét napjainkig akarja végigvezetni; mert Krleža ezt mondta. Ma már, amikor a hatodik kötet is nyomdakészen áll, nagyon is remélhetjük, hogy a hetedik sem várat soká magára.

Más dolog ábrázolni a polgárt, a püspököt, a tábornokot vagy a bankárt, s megint más megragadni az emberit — ami nemcsak a püspökre vagy a tábornokra jellemző, ami nemcsak hellén vagy buddhista. „Szocialista módon gondolkogni azt jelenti: széles látókörűen, egyetemes emberi módon gondolkogni; Buddhától és az Upanisádoktól a Rigvédáig, Tassótól Byronig — mondja egyhelyütt Krleža. — Ám ma is sokan vetik fel a kérdést: szükséges-e, hogy az irodalom elkötelezze magát politikailag? Az irodalom depolitizálásáról szóló, véget nem érő prédikációk a szocialista áramlatok ellen irányulnak. Sok konzervatív irodalmi irányzatban élénk virágzásukat élik ezek a jelszavak. Pedig ami az irodalmat illeti, ma is azt lehetne mondani, hogy nem az a kérdés, vajon valamely költő vállalja-e a politikai cselekvést, hanem az, hogy miként dolgozza fel ezt a politikai cselekvést az irodalomban.“

Bácski György

FEDOR ÚR HALÁLA

Fedor úr haldoklik. Nyersen túlégetett majolika, agyagnak halványan égő rögje, már föld, tompa, értelmetlen föld, de ugyanakkor még mindig gondolat, harapós, halódó, s mégis világos, önző, reménytelen magányosságában mélyen elkeseredett gondolat. Fedor úr, egyrészt már tetem, másrészt még élőlény, minden élő emberi kísértésre konvencionális mosolyú néma maszk, a füle felfogja még a hangok mindegyikét, de az már meghaladja az erejét, hogy akár egy szót is szóljon. Szólna Fedor úr, látszik, hogy igyekszik némi hangot kiszorítani geségén, de csak motyog, és úgy nyeli a magánhangzókat, mint holmi keserű piru-